

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.36.1>
УДК: 141.7:316.722:316.42

Людмила АФАНАСЬЄВА

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та філософії
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, Україна

ORCID: 0000-0002-9386-6529
Email: lyulmila.csr@gmail.com

Наталія ГЛЕБОВА

доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та філософії
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, Україна

ORCID: 0000-0003-3417-1337
Email: nat.glebova2005@gmail.com

Людмила ГЛИНСЬКА

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та філософії
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, Україна

ORCID: 0000-0003-2223-2024
Email: glinskay.lyudmila2016@gmail.com

Михайло ЦЮРУПА

доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, Україна

ORCID: 0000-0003-0464-7939
Email: mvz999@ukr.net

ФІЛОСОФСЬКА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У роботі крізь призму філософської методології досліджено проблематику розвитку етноспільнот в умовах війни. Проаналізовано низку соціальних концепцій, що дозволяють глибше осмислити динаміку етнічної ідентичності, трансформацію соціальних зв'язків та зміну форм колективної взаємодії етнічних спільнот у кризових обставинах, зокрема, у стані війни, розв'язаної неоімперією кремля проти незалежної України. Встановлено, що дані концепції не лише пояснюють окремі соціальні явища, а й уможливають інтерпретацію глибинних процесів, що відбуваються з етнічними спільнотами в ситуаціях вимушеної мобільності, втрати звичного середовища та необхідності адаптації до нових соціокультурних умов. Встановлено, що філософський системний підхід відкриває нові перспективи для розуміння складної динаміки етнічної ідентичності, трансформації соціальних зв'язків та пошуку сенсу буття в кризових обставинах сучасності, а філософські методи виявляються релевантними для такого аналізу, оскільки вони дають змогу вийти за межі емпіричного опису й наблизитися до розуміння фундаментальних смислів, які визначають саму суть існування етноспільнот в умовах радикальної соціальної трансформації, спричиненої війною. Констатується необхідність філософського осмислення цих процесів, що дозволить не лише зафіксувати факти соціальних змін, але й інтерпретувати їх у площині глибинних смислів, ціннісних структур та життєвих орієнтирів етноспільнот. Обґрунтовується потреба комплексного застосування філософських методів для якомога ціліснішого системного аналітичного проникнення у глибинні основи структури етнічної ідентичності як динамічної системи смислів спільнот, що формуються у відповідь на екзистенційні виклики.

Ключові слова: етнічна ідентичність, етнічні спільноти, етнокультурні трансформації в умовах війни, філософські методи дослідження.

Liudmyla AFANASIEVA

*Ph.D in Philosophy, Associate Professor, Department of Sociology and Philosophy,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University*

Natalia HLEBOVA

*Dr. of Sciences in Sociology, Professor,
Department of Sociology and Philosophy*

Liudmyla GLYNSKA

*Ph.D in Philosophy, Associate Professor, Department of Sociology and Philosophy,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University*

Mykhailo TSIURUPA

*Ph.D in Philosophy, professor,
Professor, Department of Sociology and Philosophy,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University*

PHILOSOPHICAL METHODOLOGY OF RESEARCHING ETHNIC IDENTITY IN WAR CONDITIONS

Abstract. *This paper examines the issue of ethnic community development in wartime through the prism of philosophical methodology. A number of social concepts are analyzed, allowing for a deeper understanding of the dynamics of ethnic identity, the transformation of social ties, and changes in the forms of collective interaction between ethnic communities in crisis situations. It has been established that these concepts not only explain individual social phenomena but also enable the interpretation of the underlying processes that occur with ethnic communities in situations of forced mobility, loss of familiar surroundings, and the need to adapt to new sociocultural conditions. It has been established that a philosophical systemic approach opens up new perspectives for understanding the complex dynamics of ethnic identity, the transformation of social relations, and the search for meaning in crisis situations of the present day and philosophical methods are relevant for such analysis because they allow us to go beyond empirical description and come closer to understanding the fundamental meanings that define the very essence of the existence of ethnic communities in conditions of radical social transformation caused by war. The necessity of philosophical reflection on these processes is stated, which will allow not only to record the facts of social change but also to interpret them in terms of the deep meanings, value structures, and life orientations of ethnic communities. The need for the comprehensive application of philosophical methods is justified in order to achieve the most complete systematic analytical insight into the deep foundations of the structure of ethnic identity as a dynamic system of meanings of communities that are formed in response to existential challenges.*

Keywords: *ethnic identity, ethnic communities, ethnocultural transformations in wartime, philosophical research methods.*

Постановка проблеми. В умовах сучасних глобалізаційних процесів та безпрецедентної вимушеної мобільності населення, спричиненої війною в Україні, дослідження етнічних спільнот стає особливо актуальним. Воно дозволяє зрозуміти, як ці спільноти адаптуються до нових реалій, зберігають культурні традиції та формують етнічну самосвідомість у кризових ситуаціях. Це вивчення є ключовим для осмислення механізмів трансформації етнічної самосвідомості та ролі етноспільнот у нових соціальних конфігураціях.

Аналіз джерел та літератури. Ретроспективний аналіз багатьох філософських праць засвідчує значну роль філософської рефлексії у виявленні концептуальних спрямувань уваги освітніх засобів протидії деструктивним впливам воєнного часу на соціокультурні чинники розвитку багатонаціональних спільнот.

У вітчизняній та зарубіжній науковій традиції сформувалися підходи до аналізу етнічної ідентично-

сті (зокрема, у працях Е. Сміта, Б. Андерсона, С. Гантінгтона, Ю. Лотмана, Дж. Фінні) як динамічного багатомірного конструкту, що стосується самоусвідомлення особистістю себе членом етнічної групи [11], адаптаційних процесів мігрантів та внутрішньо переміщених осіб (Л. Афанасьєва, М. Ворона, Н. Глебова, Л. Глинська, О. Маланчук, В. Євтух) [1, с. 66–72], феномена культурної пам'яті (А. Ассман, П. Нора) та колективної травми (К. Александер).

Особливої ваги набуває питання адаптації етноспільнот до нових соціальних реалій у стані кризи та збереження етнокультурних традицій у разі втрати звичного середовища, оскільки, як вказує Н. Кривда, ключовим об'єктом впливу агресора є українська ідентичність і вся наша територія смислів та цінностей [9]. Разом із тим, за результатами аналізу даних низки досліджень О. Злобіна в праці «Війна та зміни національно-етнічної ідентичності» констатує, що загальним трендом у змінах національно-етнічної ідентичності під час війни є зміц-

нення національно-етнічної ідентифікації в усіх компонентах, причому найбільший внесок в цей процес робить афективна складова, емоційне відчуття належності до спільноти, що на рівні особистості забезпечує важливий психологічний ресурс протидії стресорам війни» [5, с. 83–87].

Дослідники С. Яремчук, В. Дяк, К. Тушко констатують потребу розробки філософської інтерпретації проблеми та пошуку шляхів уникнення фрагментації суспільства і поділу всередині нього на Своїх та Чужих, але не коштом «гомогенізації ідентичності всередині соціуму, а виробленням спільної аксіологічної шкали, ґрунтуючись на якій, у суспільстві зможуть гармонійно співіснувати різні ідентичності, що закриватиме шлях до ксенофобії» [10, с. 105–111].

Як слушно вказує І. Грабовська, саме такі пошуки можуть «дати вагомий підстави для формування цілісної картини світопереживання української людини епохи криз та катастроф» [4, с. 26]. Однак, попри значний доробок вітчизняних науковців, комплексне поєднання філософських методів – герменевтики, феноменології, екзистенціального аналізу з вивченням соціальних концепцій етноспільнот в умовах війни залишається актуальним та перспективним напрямом. Більшість наявних досліджень фокусуються на емпіричних аспектах – соціально-економічному становищі та проблемах адаптації ВПО, інституційних викликах інтеграції, культурних проявах ідентичності, тоді як питання смислових і ціннісних трансформацій етнічної належності в умовах травматичного досвіду часто залишаються на периферії академічного дискурсу. Отже, існує потреба у філософському осмисленні цих процесів, що дозволить не лише зафіксувати факти соціальних змін, але й інтерпретувати їх у площині глибинних смислів, ціннісних структур та життєвих орієнтирів етноспільнот. У вказаному контексті саме філософські методи сьогодні виявляються релевантними для поєднання філософського осмислення феномена етнічної ідентичності в умовах війни з аналізом соціальних практик і структур, оскільки вони дають змогу вийти за межі емпіричного опису й наблизитися до розуміння фундаментальних смислів, які визначають саму суть існування етноспільнот.

Отже, ракурс даного дослідження зумовлений насамперед тим, що особливо актуальним джерелом філософської рефлексії в умовах війни є можливість інтерпретації даних низки соціально-психологічних та соціологічних досліджень, які безпосередньо вказують на особливості соціокультурних впливів загроз і викликів сьогодення.

Метою статті є комплексний розгляд використання основних філософських методів вивчення розвитку етнічної ідентичності як динамічного смислоконструкту в контексті екзистенційних викликів в умовах війни.

Основна частина. Одним з об'єктів філософського аналізу наукового підходу до дослідження особливостей соціокультурного розвитку сучасних багатонаціональних спільнот в умовах війни виступає

етнічна ідентичність, яка визначається як усвідомлення індивідом своєї належності до певної етнічної групи на основі спільних рис, таких, як мова, культура, історія, традиції та релігія [1; 6]. Вказані елементи, водночас стабільні й змінні, проявляються під впливом соціального середовища й політичних трансформацій, що аналізується в межах соціальних концепцій – систем пояснення зв'язків між індивідом, спільнотою та суспільством у цілому. Зазначимо, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році спричинило не лише гуманітарну катастрофу, але й активізувало процеси, пов'язані з внутрішньою міграцією, вимушеним переселенням та перебудовою соціального простору. Як слушно зазначено в соціологічному дослідженні, проведеному Центром соціологічних досліджень МДПУ імені Богдана Хмельницького за участі авторів, «в умовах війни спільноти не зникають, а видозмінюються, зберігаючи елементи ідентичності через інші форми комунікації та підтримки» [7, с. 31].

Особливого значення набувають дослідження локальних спільнот, зокрема етнічних, що опинилися в ситуації вимушеного переселення з окупованих територій. У нових обставинах ці спільноти зберігають свою суб'єктність і продовжують бути носіями культурної спадщини. Як засвідчують результати проведеного соціологічного дослідження на теренах Мелітопольщини (Мелітополь як полікультурне місто став осередком компактного проживання представників різних етнічних груп – греків, болгар, кримських татар, євреїв, німців, вірмен та інших) – «для більшості опитаних етнічна належність не втратила значення, а набула нового емоційного та символічного наповнення» [7, с. 29]. У фокусі – особистісне переживання, як-от: «Коли я прокидаюся в іншому місті, ще довго згадую, що я не вдома. Але «дім» уже не там, де був» чи то «...з вирваним корінням, у підвішеному стані, мені здається, що так себе почуває кожна людина, яка поїхала з України через війну» [7, с. 37]. Отже, феноменологічний метод дозволяє дослідити, як люди переживають ці зміни, як вони переосмислюють своє «я» в новому контексті. Наприклад, люди, які втратили свій соціальний статус або професійну ідентичність через війну, можуть переживати глибоку кризу. Отже, можемо констатувати, що у даному випадку феноменологічний аналіз зосереджується на суб'єктивному досвіді – переживанні втрати, дезорієнтації, нової соціалізації, а також допомагає зрозуміти шляхи відновлення й вибудови нової ідентичності особистості в умовах невизначеності.

Фундаментальні питання людського існування: свобода, відповідальність, вибір, сенс життя досліджує екзистенційна філософія, розглядаючи людину у процесі постійного «становлення» і самовизначення у світі, де немає заздалегідь заданих смислів. У контексті війни екзистенційний аналіз дозволяє осмислити ідентичність як процес пошуку сенсу. У цьому контексті виникає потреба в глибокому осмисленні механізмів формування, збереження та трансформації

ції етнічної самосвідомості як одного з фундаментальних чинників життєстійкості та спротиву. Адже «етнічна самоідентифікація часто стає «якорем», який тримає людину у стані внутрішньої цілісності на тлі зовнішньої руйнації» [7, с. 30]. Зміна ставлення до міста походження, зокрема Мелітополя, відбувається шляхом переосмислення символів, слів та образів через призму втрати [7, с. 36]. У контексті війни ідентичність зазнає особливої впливу, адже переміщення, розрив із культурним середовищем та досвід травми можуть як посилювати почуття належності, так і спричинити його переосмислення. «Переїзд у нове місце супроводжувався розривом звичних соціальних контактів...» [8, с. 2]. Тісно пов'язане з ситуацією переміщення поняття соціальної згуртованості (солідарності), яке відображає рівень довіри, взаємопідтримки та відчуття спільності серед членів етнопільноти. В умовах конфлікту та дезінтеграції соціальних структур важливо дослідити, чи здатна спільнота консолідуватися навколо спільних цінностей, чи, навпаки, зазнає фрагментації та внутрішнього розпаду. У цьому контексті показовим є те, що «формується нова ідентичність – ідентичність громади вимушених переселенців...» [8, с. 2], яка ґрунтується на відчутті взаємопідтримки та взаємного досвіду. Як підкреслюється у звіті, «завдяки взаємопідтримці та усвідомленню спільності травматичного досвіду...» [8, с. 2], переселенці починають відчувати спільну приналежність навіть попри втрату територіальної чи культурної єдності.

Іншою важливою концепцією є адаптація та інтеграція, що описують процеси пристосування етнопільнот до нових умов після переміщення. Тут акцент робиться на тому, як приймаюче суспільство впливає на перебіг інтеграційних процесів, а також, які внутрішні ресурси самих спільнот сприяють успішному подоланню кризи та включенню в нове соціальне середовище. Ці процеси нерозривно пов'язані з пошуком нового соціального «дому» – фізичного й символічного. Хоча прямо про втрату дому не сказано, емоційна складова адаптації проглядається в описах нової солідарності та переосмислення ідентичності.

Особливу увагу привертає поняття вимушеної мобільності, яка постає як наслідок зовнішніх деструктивних чинників – передусім війни та окупації. Процес деконструкції ідентичності є складним феноменом, особливо гостро проявляється в умовах вимушеного переміщення та втрати звичного соціально-культурного контексту. Втрата дому, обмеження у використанні рідної мови в публічному просторі, руйнування традиційної системи координат призводять до розмивання усталених уявлень особистості про себе та свою належність. Людина, позбавлена звичних ідентифікаційних маркерів, опиняється перед необхідністю переосмислення власного «я» та конструювання нової ідентичності, яка б відповідала зміненним реаліям.

Наслідки втрати мовної та культурної ідентичності є глибокими та багатоглибинними. Як слушно зазначається: «Люди втрачають частину своєї іден-

тичності – етнічної, мовної, культурної — коли не мають змоги говорити рідною мовою або ж стикаються з тиском асиміляції» [8, с. 35]. Її наслідки мають не лише матеріальний або демографічний характер, а й істотний вплив на соціальні ролі, ієрархії, психологічну стабільність та культурну тяглість спільнот. У цьому контексті нові ідентичності, що постають у сервовищі переміщених осіб, можна розглядати як адаптивну відповідь на глибоку деструкцію соціального порядку. Етнічні спільноти в нових умовах прагнуть «... зберегти своє «ми» навіть за відсутності територіальної приналежності – через ритуали, мову, традиції» [7, с. 34].

У контексті конфліктів та зростання соціальної напруженості особливої гостроти набувають концепти ксенофобії та дискримінації. Вимушені переселенці, які відрізняються мовою, культурою чи зовнішністю від приймаючої громади, часто стикаються з упередженим ставленням та дискримінацією в різних сферах життя. Діти особливо вразливі до негативних наслідків ксенофобії, відчуваючи свою «іншість» та стаючи об'єктами булінгу через мовні або культурні відмінності. Про це свідчить твердження: «У дітей з'являється відчуття «іншості», вони можуть зазнавати булінгу, особливо якщо розмовляють іншою мовою або мають інше культурне тло» [8, с. 32]. Важливо підкреслити, що дискримінація не завжди проявляється у відкритій формі. Часто вона є прихованою, проявляючись у невербальних сигналах, таких як погляди, мовчання або особлива реакція на використання рідної мови. Як зазначається у результатах дослідження: «Ми не завжди бачимо дискримінацію напрому, але відчуваємо її у дрібницях – у поглядах, у мовчанні, у тому, як люди реагують, коли ми говоримо своєю мовою» [8, с. 34]. Люди, які зазнають таких мікроагресій, можуть навіть не завжди усвідомлювати, що стали об'єктом дискримінації, сприймаючи це як особисте неприязне ставлення. Про це також свідчить думка: «Деякі переселенці не ідентифікують певні ситуації як дискримінацію, хоча це – її приховані прояви» [8, с. 30]. Однак накопичення таких «дрібниць» створює атмосферу відчуження та соціальної ізоляції.

Отже, як можемо констатувати з попереднього огляду теоретичних наукових джерел та низки практичних досліджень, аналіз низки джерел [1; 2; 3; 4; 5; 9; 10] засвідчує, що:

- феномен війни викликає не лише фізичну, а й символічну дезінтеграцію ідентичностей;
- етнічна самосвідомість може відігравати роль захисного механізму в умовах соціальної нестабільності, слугуючи джерелом внутрішньої опори;
- етнічна ідентичність у стані кризи стає простором переосмислення життєвих сенсів і спрямовує їх до особистої екзистенції.

Тому прикметно, що у дослідженні соціальних структур суспільного життя філософська методологія сьогодення традиційно ґрунтується на поєднанні низки концептів, що забезпечують багаторакурсне

охоплення проблеми. Зокрема, феноменологічний метод простежується у багатьох дослідженнях «життєвого світу» (*Lebenswelt*) індивіда. Феноменологічний метод зосереджується на суб'єктивному досвіді – переживанні втрати, дезорієнтації, нової соціалізації. Звернення до герменевтичного методу у контексті дослідження етноспільнот, що переживають війну та вимушене переміщення, дозволяє інтерпретувати наративи вимушених переселенців – людей, які пережили війну та втрату дому, дає можливість зрозуміти їхні особистісні та колективні смисли, пов'язані з цим травматичним досвідом. Герменевтичний метод передбачає інтерпретацію нарративів, символів і текстів, через які етноспільноти конструюють свою ідентичність у нових для себе умовах шляхом переосмислення символів, слів та образів через призму втрати. Екзистенційний підхід зосереджується на фундаментальних питаннях людського існування: свобода, відповідальність, вибір, сенс життя, смерть, розглядаючи людину як істоту, що постійно перебуває у процесі «становлення», самовизначення у світі, де немає задалегідь заданих смислів.

У контексті війни, яка ставить людей перед обличчям екзистенційних викликів, екзистенційний підхід є особливо актуальним. Він вимагає від дослідника «епохе» – тимчасового утримання від попередніх знань та упереджень, щоб максимально точно описати феномени «як вони є» в досвіді людини. Екзистенційний підхід дозволяє глибоко осмислити поняття деконструкції ідентичності в умовах, коли війна руйнує звичні соціальні ролі, статуси, ідентичності, а люди втрачають свої «маски», опиняючись перед обличчям власної екзистенційної самотності. Екзистенційний аналіз допомагає зрозуміти, як ця деконструкція може бути не лише травматичною, а й стати початком нового, більш автентичного «Я», що свідомо обирає свій шлях і творить свої власні смисли. Отже, на нашу думку, саме комплексне використання філософської методології дозволяє продукувати нові смислові простори, що поєднують елементи минулого та сьогодення, і дедалі більш очевидною стає потреба у комплексному використанні філософських методів для цілісного охоплення проблеми розвитку етнокультурних спільнот в умовах актуальних викликів.

Висновки. Як можемо висувати, у аналізованому вище матеріалі теоретичних розробок і емпіричних досліджень чітко простежується використання кількох важливих концепцій у світлі філософської методології, що дозволяє дослідникам вийти за межі описового рівня і перейти до інтерпретації глибинних смислів, ціннісних засад і нормативних орієнтацій, що лежать в основі життєдіяльності етноспільнот. Констатується продуктивність герменевтичного, феноменологічного та екзистенційного підходів до аналізу складних динамічних соціальних структур в умовах війни. Такий підхід є необхідним для розуміння складної соціокультурної динаміки, яка розгортається в умовах війни та глобальних викликів сучасності. Філософські методи надають дослідникам інструменти

для розуміння того, як війна, вимушена мобільність та деконструкція ідентичності переживаються та осмислюються самими представниками етнічних спільнот. Зазначені методи доповнюють один одного, надаючи можливість аналізувати як колективні смисли та культурні тексти (герменевтика), так і індивідуальний, суб'єктивний досвід (феноменологія), а також осмислювати глибинні екзистенційні виклики, з якими стикаються люди в умовах війни та вимушеної мобільності (екзистенціалізм). Поєднання цих підходів створює міждисциплінарне підґрунтя для аналізу трансформацій етнічної ідентичності в умовах сучасних соціальних змін, а зазначені методи у своїй сукупності, на наш погляд, дозволяють подолати суто описовий рівень аналізу й перейти до осмислення складної динаміки смислів, яка формує нові соціальні концепції в умовах війни. У цьому контексті філософський аналіз стає не лише інструментом теоретичного осмислення, а й практичним засобом підтримки етноспільнот у процесі реконструкції ідентичності, формування нових форм солідарності й культурної адаптації. Таким чином, філософські методи не просто релевантні, а необхідні для повноцінного аналізу соціальних концепцій, адже саме вони дозволяють бачити в етноспільноті не лише соціальну групу, а й притаманну цій спільноті єдність життєвих сенсів.

1. Афанасьєва Л.В., Букресва І.В., Глинська, Л.Ф., Глебова, Н.І. Сородність духу, епохи і людини в інтерсуб'єктних освітніх практиках сьогоденної України. *Українознавчий альманах*. Вип. 31. К.: «Міленіум», 2022. С. 66–72.
2. Геополітична суб'єктність України в контексті глобальних викликів: монографія / Грабовська Ірина, Грабовський Сергій та інш. К.: КНУТШ, Вид-во «Міленіум», 2024. 344 с.
3. Грабовська І. Актуальність дослідження консолідаційних процесів українства доби постколоніалізму. *Консолідація українства в постколоніальну добу: монографія*. Київ: Міленіум, 2018. С. 15–38.
4. Грабовська І. Українська людина в часи катаклізмів: пошуки шляхів та методів дослідження проблеми. *Українознавчий альманах*. Випуск 35. 2024. С. 23–31.
5. Злобіна О. Війна та зміни національно-етнічної ідентичності / Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни. *Матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку соціологічної теорії: Суспільна динаміка, соціальна взаємодія та соціологічні дослідження в умовах війни»*, 1-2 грудня 2023 року (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології). К.: Видавництво «Наукова столиця», 2024. С. 83–87.
6. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-18071>

7. Звіт за результатами контент-аналізу, фокус-групових дискусій та глибинних інтерв'ю в рамках реалізації проєкту за підтримки Ради Європи «Етнічні спільноти і спільність: запорука громадської активності та довіри» / Мелітопольська міська рада, Центр соціологічних досліджень Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Мелітополь, Запоріжжя, 2023. 114 с. URL: <https://fsusgum.mdpu.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/zvit-proyekt-kontent-fokus-grupy.pdf>
 8. Звіт результатів соціологічного дослідження «Дім там, де ми разом» в рамках Проєкту РЄ «Підтримка реформування законодавчої бази щодо національних меншин та зміцнення стійкості національних меншин і ромів в Україні». Київ. Запоріжжя, 2024. 72 с. URL: <https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1J0RM0jBgCxl607bS0anZeVymAQIEUwa9>
 9. Кривда Н. Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни? Культурна ідентичність. URL: https://youtu.be/AClh7_nB5k?si=23V2AuANDcgiooC-
 10. Яремчук С., Дяк В., Тушко К. Проблеми формування української культурної ідентичності в умовах війни. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2023. № 1. С. 105–111.
 11. Phinney J. S. Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin*. 1990. №3. Pp. 499–514.
- References**
1. Afanasieva L.V., Bukrieva I.V., Hlynska L.F., Hlebova N.I. (2022). *Soridnist' dukhu, epokhy i liudyny v intersub'iektivnykh osvithnykh praktykakh soshodnoyi Ukrainy* [Kinship of spirit, era and human in intersubjective educational practices of contemporary Ukraine]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh*. Issue 31. Pp. 66–72. (in Ukrainian).
 2. *Heopolitychna sub'yektnist' Ukrainy v konteksti hlobal'nykh vyklykiv: monohrafiya* [Geopolitical subjectivity of Ukraine in the context of global challenges: monograph] /Hrabovs'ka Iryna, Hrabovs'kyi Serhiy ta insh. (2024). K.: KNUTSH, Vyd-vo «Milenium». 344 p. (in Ukrainian).
 3. Hrabovska I. (2018). *Aktualnist doslidzhennia konsolidatsiinykh protsesiv ukrainstva doby postkolonializmu* [The relevance of the study of consolidation processes of Ukrainianism in the postcolonial era]. *Konsolidatsiia ukrainstva v postkolonialnyi dobu: monohrafiia*. Kyiv: Milenium. Pp. 15–38. (in Ukrainian).
 4. Grabovs'ka I. (2024). *Ukrayins'ka liudyna v chasy kataklizmiv: poshuky shliakhiv ta metodiv doslidzhennia problemy* [The Ukrainian individual in times of cataclysms: searching for ways and methods to study the issue]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh*. Issue 35. Pp. 23–31. URL: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2024.35.8> (in Ukrainian).
 5. Zlobina O. (2024). *Viina ta zminy natsional'no-etnichnoi identychnosti* [War and changes in national-ethnic identity]. *Problemy rozvytku sotsiolohichnoi teorii: Suspil'na dynamika, sotsial'na vzaiemodiia ta sotsiolohichni doslidzhennia v umovakh viiny*. Proc. of the 20th International Scientific-Practical Conference (Kyiv, Dec 1–2, 2023). Kyiv: Naukova stolytsia. Pp. 83–87. (in Ukrainian).
 6. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine]. URL: <https://esu.com.ua/article-18071> (in Ukrainian).
 7. Melitopols'ka mis'ka rada, Tsentr sotsiolohichnykh doslidzen' MDPU im. B. Khmel'nyts'koho (2023). *Zvit za rezultatyamy kontent-analizu, fokus-hrupovykh dyskusii ta hlybnykh interv'iu v ramkakh proiektu «Etnichni spil'noty i spil'nist': zaporuka hromads'koi aktyvnosti ta dovery»* [Report on the results of content analysis, focus groups and in-depth interviews within the project "Ethnic communities and unity: a guarantee of civic activity and trust"]. *Melitopol-Zaporizhzhia*. 114 p. URL: <https://fsusgum.mdpu.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/zvit-proyekt-kontent-fokus-grupy.pdf> (in Ukrainian).
 8. Rada Yevropy (2024). *Zvit rezultativ sotsiolohichnoho doslidzhennia «Dim tam, de my razom»* [Report on the results of the sociological study "Home is where we are together"] *within the Council of Europe Project*. Kyiv–Zaporizhzhia. 72 p. URL: <https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1J0RM0jBgCxl607bS0anZeVymAQIEUwa9> (in Ukrainian).
 9. Kryvda N. (n.d.). *Chomu vazhlyvo hovoryty pro identychnist' v umovakh viiny? Kul'turna identychnist'* [Why it is important to talk about identity during war? Cultural identity]. [Video]. YouTube. URL: https://youtu.be/AClh7_nB5k?si=23V2AuANDcgiooC- (in Ukrainian).
 10. Yaremchuk S., Dyak V., Tushko K. (2023). *Problemy formuvannia ukrains'koi kul'turnoi identychnosti v umovakh viiny* [Problems of forming Ukrainian cultural identity during the war]. *Hrani: naukovoteoretychnyi al'manakh*. No.1. Pp. 105–111. (in Ukrainian).
 11. Phinney J.S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin*. No.3. Pp. 499–514.